

ÖZEL EĞİTİMDE AİLE EĞİTİMİNİN ÖNEMİ

Anne babalar, çocuğun yaşamında en güçlü etkiye sahip kişilerdir. Çocuklar, okul çağına gelmeden edindiği birçok beceri ve bilgiyi ebeveynlerinden öğrenirler. Aslında anne-babalar çocukların ilk öğretmenleridir. Yeri geldiğinde onları cesaretlendiren, güdüleyen ve pekiştiren kişilerdir. Ülkemizde ve dünyada yapılan birçok çalışma ile bireylerin eğitimini ilgilendiren her türlü kararda aile ile işbirliği içinde olmanın önemi vurgulanmaktadır. Yasalar da aile ve eğitim personellerinin işbirliğini gerekli kılmaktadır. (Özel Eğitim, Pegem Akademi, İbrahim H. Diken)

Anne babalar çocuklarının neyi yapabildiğini ya da hangi yönlerinin zayıf olduğu bilgisini sağlayabilecek kişilerdir. Çocuklarının nelerden hoşlandığını/hoşlanmadığını, hangi durumlardan rahatsızlık duyacaklarını en iyi onlar bilebilirler. Bu nedenle özel gereksinimli bireylere hazırlanacak eğitim programlarında en büyük yardımcılarından olacaklardır. Anne babalar çocuklarının okulda gerçekleştireceği etkinliklere en büyük materyal ve destek sağlayıcılarıdır. Bu durum okulda öğretmenin yararına olacaktır. Bunun yanısıra ebeveynlerin halihazırda bulunan ilgi ve meslek gruplarından, yeteneklerinden sınıf içi etkinliklerde yararlanılabilir. Pek çok anne baba çocuğunun öğretmenine imkanları el verdiğince yardımcı olmak, bilgi sunmak ister.

Bununla birlikte çocuklarının sorunlarıyla ilgilenmek istemeyen aileler de olacaktır. Özel gereksinimli çocuğun doğmasıyla birlikte aileler üç süreçten geçerler. Bu aşamada aileler mutlaka psikolog, psikiyatr desteği almalıdır. Bu süreç, aile için ne kadar kısa sürerse çocuklarının ve kendilerinin yararına olacaktır. İlk aşama olan '**Şok, acı ve depresyon**', aşamasında aileler kendilerini son derece çaresiz hissederler. Bu duruma ağlama atakları eşlik edebilir. Bazı aileler ise bu durumu inkar ederek görmezden gelme eğilimindedir. Depresyon, acı ve yas sürecinin bir sonucudur. '**Kızgınlık, suçluluk ve utanç**' aşamasında ise iki tür durum oluşur. 'Neden ben?' sorusu ailelerin kendilerine yönelttiği sorulardan başlıcasıdır. Bazı aileler ise kendilerine bu tarz suçlayıcı sorular sormak yerine suçu eşine, eşinin ailesine atabilmekte ya da çocuğu tanılayan doktora yönelebilmektedirler.

Anne babalar, genellikle çocuklarıyla özdeşleştirdiklerinden ve onları kendilerinin bir uzantısı olarak gördüklerinden, çocuklarındaki bir kusuru kendilerinde bulunan bir kusur gibi yorumlayabilirler. Bu yüzden, özel gereksinimli bir çocuk, anne-babalarının öz saygısına tehdit unsuru oluşturabilir. Bazı aileler bu utanç durumunu ileri seviyelere taşıyarak çocuğunu evden çıkarmayacak kadar büyük yaşayabilir.

'Kabul ve uyum' aşamasında ise, anne babalar bu duyguların üstesinden gelerek gelişir ve değişirler. Durumu kabullenirler. Bu süreçte özel gereksinimli çocuklarını güçlü ve zayıf yönleriyle kabul ederler. Çocuklarını tanımaya, anlamaya çalışırlar. Bu sürecin uzunluğu aileden aileye farklılıklar gösterebilmektedir.

Ailenin bu süreçte vereceği tepkiler çocuğun öğretmenine, aileye karşı nasıl bir tutum sergilemesi gerektiği yönünde ipucu oluşturmaktadır.

Aile çocuğunun öz bakım ve günlük yaşam ihtiyaçlarını karşılama, maddi destek sağlama, özel gereksinimli çocukları için psikolojik destek alma, özel gereksinimli olmayan diğer çocuklarıyla ilgilenme gibi sorumlulukları da yerine getirmek durumundadır. Aynı zamanda eşler arasında bu süreçte birtakım sorunlar yaşanabilmektedir. Çocuğun günlük bakımı, kendilerine vakit ayıramama, çocuğun sorumluluklarını tek bir tarafın üstlenmesi gibi nedenlerden dolayı anlaşmazlıklar oluşabilir.

Aileler çocuğun çevresinde bulunan dayı, teyze, kuzen, anneanne, dede, amca gibi akrabalık ilişkileri bulunan kişileri çocukları hakkında bilgilendirmelidir. Bunun yanı sıra çocuğun dolaylı yoldan karşılaşacağı kişileri servis şoförü, kuaförü, doktoru gibi kişilere de çocuğun yetersizliği ve özel gereksinimleri konusunda bilgilendirilmelidir. Öğretmenler bu zorlu süreçte aile ile yaptığı görüşmelerde ve çocuğun eğitimiyle ilgili attığı adımlarda tüm bu ayrıntıları düşünerek hareket etmeli, empatik bir tutum içerisinde aile ile uygun iletişim kurmaya çalışmalıdır.

Öğretmenlerin bu süreçte görüş ayrılıkları varsa uygun bir dille ifade etmelidir. Anne babalar, kendilerine saygı duyulduğuna inandıklarında düşüncelerini özgürce ve içtenlikle ifade edebilirler (Diken, 2014). Ailenin, duygu ve düşüncelerini açıkça ifade etmesinin en önemli koşulu öğretmene/uzmana güven duymasıdır. Uzman/öğretmen eğitimini üstlendiği ailelerin iletişimindeki farklılıkların ayırımında olmalı ve bu çeşitliliklere hoşgörülü olmalıdır. Uzmanlar görüşmeler esnasında ailelere açık ve kapalı uçlu sorular sormalı ve görüşme sonunda konuşmanın özü hakkında aileye dönüt verilmelidir. Sorulan bu açık uçlu sorular aileyi konuşmaya, olayları anlatmaya yöneltir. Uzmanlar, öğrencilerine ilişkin kaygı ve problem davranışları olumlu ifadelerin içine gömerek aileye söylemelidir. Bu şekilde bir yaklaşım aileyi rahatlatacaktır.

Ebeveynler ile öğretmenlerin diyalogunu güçlendirmek adına şu önerilerde bulunulabilir:

- Ailenin eğitim sürecine katılımının değerli olduğu onlara anlatılmalı ve hissettirilmelidir.
- Aile, sorunları çözen ve öğretmen ile işbirliği içerisinde olan ekip arkadaşları olarak görülmelidir.
- Anne babalara ilişkin beklentiler açık ve anlaşılır şekilde ifade edilmelidir.
- Anne babaların olumlu yaşantılar edinmesi için çaba gösterilmelidir.
- Anne babalara yapamayacağımız bir konu hususunda söz verilmemelidir. Örneğin çocuğunuz bu yıl tuvalet eğitimini kazanacak, dönem sonunda okuma-yazma öğrenecek gibi.

Anne babalarla öğretim yılı boyunca düzenli aralıklarla aile görüşmeleri planlanmalıdır. Bu görüşmeler çocuğun eğitim ortamında olması öğretmenin avantajına olacaktır. Böylelikle sınıf ortamındayken çocuğun sergilediği olumlu ve olumsuz davranışlar daha kolay hatırlanacaktır.

Çocuğun ilerlemesini somut şekilde aileye gösterebilmek adına çocuğun yaptığı çalışmalardan oluşan portfolyo dosyası görüşme öncesi hazır bulundurulmalıdır. Bu portfolyo ve çalışmalar üzerinden aileye geri bildirim sunmak pratik olacaktır.

Aile görüşmesi esnasında ailenin hakim olmadığı kelimeleri kullanmamaya özen gösterilmeli, alan terimleri kullanmaktan kaçınılmalıdır. Ailenin eğitim ve sosyokültürel yapısına uygun iletişim şekli oluşturulmalıdır.

Öğretim yılı boyunca aile ile telefon görüşmeleri yapılmalıdır. Düzenli telefon görüşmelerinin yapılamadığı durumlarda uygun şekilde iletişim kurma imkanı sunan uygulamalar vasıtasıyla iletişim halinde olunmalıdır.

Gerektiği durumlarda aile bireylerine yazılı notlar gönderilmelidir. Bu notlar günlük ve haftalık yapılan çalışmalara dair ailelere bilgi sağlar. Notlarda kullanılan dil; açık, anlaşılır ve sade olmalıdır.

Aynı şekilde aile bireyleri de uzmana/ öğretmene bilgi notları gönderebilir. Evde yaşanan olumlu ve olumsuz durumlar (öğrencinin sağlık durumu, davranış özellikleri)

hakkında öğretmenin bilgilendirilmesi gerekebilir.

Öğretmenler bazı durumlarda sınıfta bir yetişkine ihtiyaç duyabilir. Öz bakım ve günlük yaşam becerilerinin öğretimi, sosyal beceri öğretimi, tiyatral etkinlikler düzenleme gibi koordine ve basamaklı öğretim gerektiren konularda ebeveynlerden destek alınabilir. Bu katılımın, gönüllülük esasına dayanması önem arz etmektedir.

Ailelerin etkinliklere katılım süreleri belirlenmeli ve önceden planlanmalıdır. Bu katılımlar başlangıçta kısa tutulmalıdır. Yapılacak etkinlik hakkında aileler bilgilendirilmelidir.

Aileye etkinlikler sırasında yardımcı olacak öneriler sunulmalıdır

Aileler, sınıf içerisinde öğrencilerin davranışlarını izlemeli ve bu davranışları sözel olarak ifade etmelidir. Örneğin *'Tüm kırmızı Legoları sıraladığımı görüyorum.'* Çocuğun yaptığı etkinliğe dahil olun. Onu taklit edin. *'Şimdi ben de senin yaptığın gibi kamyoneti kumla dolduracağım.'*

Çocuğa etkinlikle ilgili açık uçlu sorular sorun. *'Yapbozu tamamlamak için hangi parçalara ihtiyacın var?'*

Çocukların başarılı oldukları basamakları pekiştirin. *'Harikasın. Çok güzel bir resim oldu.'* Çocukların sergilediği olumsuz davranışları sözel uyararak yerine, görmezden gelin. Etkinlikler sonunda aileye bir teşekkür notu göndermek veya telefonda ederek tekrar teşekkür etmek onların kendilerini değerli hissetmelerini sağlayacak ve ilerleyen zamanlarda yapılabilecek çalışmalar için istekli ve güdülenmiş olmalarını kolaylaştırır.

Ailenin ev ortamında çocuğun eğitimine katılımı:

Pek çok anne baba gün içerisinde yorulduklarını, bu nedenle evde çocuklarıyla yeterince ilgilenemediklerini ifade ederler. Anne baba ve uzmanlar, çocuğun evde devam edecek olan eğitimi için bir araya gelmeli ve bu süreci planlamalıdır.

Okulda öğretilen becerilerin ve kazandırılan bilgilerin akıcılığı, kalıcılığı ve genellenebilmesi için günlük rutin içinde ailenin de desteğiyle tekrar edilmesi gerekmektedir.

Öğretmenler, ailenin evde çocuğun eğitimine katılımını planlarken çocuğun gelişim düzeyini, yapabildiklerini/yapamadıklarını, ailenin özelliklerini (eğitim düzeyi, ekonomik durumu, ev ortamının koşulları vb.) dikkate almalıdır (Diken, 2014). Bu koşullar göz önünde bulundurularak eve dayalı bireyselleştirilmiş aile eğitim programları hazırlanmalıdır.

Bu etkinliklerin planlanması konusunda uzman ve anne baba düzenli olarak bir araya gelmelidir. Bu görüşmeler okulda ya da öğrencinin evinde gerçekleştirilebilir. Anne babalara ev ortamında gerçekleştirecekleri beceri öğretimi ve etkinlikler konusunda pratik önerilerde bulunulmalıdır.

Öncelikle belirlenen beceri ve etkinliklerin; basitten karmaşığa doğru sıralanması, ipuçlarının nasıl kullanılacağına öğretilmesi ve etkili pekiştiricilerin belirlenmesi, etkinliğin gerçekleşeceği ortamın düzenlenmesi, uyarlanması, materyallerin temin edilmesi, beceri basamaklarının nasıl yapılacağına aileye gösterilmesi, aileyi belirli aralıklarla ev ortamında izleme, aileye dönüt verme şeklinde sıralanabilir (Diken, 2014). Evde gerçekleştirilecek etkinliklere öğretmenlerin katılımıyla ilgili olarak şunlar söylenebilir:

Öğretmen ve anne baba gün içerisinde çocuğun yapması gereken; fakat halihazırda davranış dağarcığında bulunmayan ev içi becerileri, öz bakım becerileri, alışveriş becerisi vb. gibi amaçları belirlemelidir. Bu becerileri seçerken dikkat etmemiz gereken şey çocuğun hayatında işlevsel olmasıdır, günlük yaşamdan parçaları içermesi gerekir. Örneğin; diş fırçalama, el yüz yıkama, yeme-içme becerileri gibi günlük yaşamının bağımsız olmasına hizmet etmelidir (U. S. Department of Education ,1994).

Belirlenen etkinlikler önem ve öncelik sırasına koyularak yazılmalıdır. Örneğin çocuk, taklit becerisine sahip değilse, yönerge almada güçlük çekiyorsa, ince ve kaba motor becerileri akranlarının gerisindeyse öz bakım ve günlük yaşam becerilerinin öğrenimine henüz hazır değildir.

Bu beceriler seçilirken çocuğun yapmaya istekli olduğu veya çocuğun kısmen yapabildiği ve ailenin de istekli olduğu davranışlar seçilmelidir. Etkinliğin günü ve saatleri belirlenmeli, mümkün olduğunca bu rutine uyulmalıdır. Bu öğretim zamanları belirlenirken ailenin günlük hayat akışı ve çocuğun günlük rutinleri göz önünde bulundurularak iki taraf için de en verimli zaman dilimi seçilmelidir. Örneğin; yemek yeme becerisinin öğretimi akşam yemeği saatlerinde planlandığında daha verimli ve işlevsel olacaktır. Etkinliğe kimlerin katılacağı belirlenmesi önemlidir. Örneğin; sakal tıraşı olma becerisinin öğretimini babanın gerçekleştirmesi hem daha işlevsel olacaktır. Bunun yanında öğretim yapılacak bireye rol model oluşturacaktır. Olası problem davranış sergileme eğilimine karşı öğretim ortamı düzenlenmelidir. Sakin, gürültüden uzak ve öğrencinin dikkatini dağıtacak unsurları barındırmayan (gereksiz eşya, fazla sayıda insanın bulunması vb.) yerler seçilmelidir.

Problem davranışı ortadan kaldırmak için ise aile ile birlikte davranış değiştirme programı oluşturulmalıdır. (bkz. Uygulamalı Davranış Analizi, Elif Tekin İftar, 2014)

Ailelerin hayatını kolaylaştıracak en önemli unsurlardan olan problem davranışın azaltılması/kaldırılması ve yerine bağlama uygun alternatif davranışın koyulması son derece önemlidir.

Yazımı burada sonlandırırken alanda çalışmakta olan uzman, öğretmen ve ailelerimize faydalı olmasını temenni ediyorum. Çok değerli hocalarım Mine Sönmez KARTAL, H. İbrahim DİKEN ve Elif Tekin İFTAR 'a sonsuz teşekkürlerimi iletmek istiyorum.

Sema UZUN

Özel Eğitim Alan Öğretmeni

Zeytinburnu RAM

KAYNAKÇA

- Tekin-İftar, E. (2014). Uygulamalı davranış analizi. Ankara: Vize Yayıncılık.
 Diken, İ. H. (Ed.). (2014). Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim. Pegem Akademi.